

INTEGROVANÉ PRÍSTUPY VO VEDÁCH O KRAJINE A ŽIVOTNOM PROSTREDÍ

MIKULÁŠ HUBA

INTEGRATIVE APPROACHES TO THE LANDSCAPE AND ENVIRONMENTAL SCIENCES

ABSTRAKT

Predchádzaniu a riešeniu konfliktov medzi človekom a prírodou ako aj zefektívneniu využívania krajiny napomáha integrovaný výskum, plánovanie a manažment v oblasti využívania krajiny. Predpokladá integráciu sociálneho a ekonomického rozvoja s ochranou životného prostredia a tak napomáha napĺňaniu cieľov trvalo udržateľného rozvoja. Integrované prístupy ku krajine patria medzi najviac zdôrazňované v rámci dokumentov, prijatých na Summitu Zeme, vrátane Agendy 21. Vo sfére vedy a výskumu sa nimi zaoberajú najmä vedecké disciplíny integrovaného, holistického charakteru: geografia, krajinná ekológia, environmentalistika a niektoré ďalšie.

Kľúčové slová: integrované prístupy, krajina, životné prostredie, Summit Zeme, Agenda 21.

ABSTRACT

The contribution deals with a very actual topic, which is represented by integrative (holistic) approaches to the landscape and environment. By the author, such approaches belong to the main preconditions for the implementation of global environmental conventions, as well as for the sustainable development implementation in general. These approaches belong to the most frequently quoted and stressed ones in the frame of all documents coming from the Rio Earth Summit, including Rio Declaration and Agenda 21. Moreover, the author introduces a brief overview and evaluation of results of interviews conducted recently with the aim to receive answers on six fundamental questions, concerning integrative approaches. As the author concludes, systematic support to integrative approaches is the best way how to put the basic principles and recommendations of global environmental conventions into the praxis in a proper way.

Key words: integrative approaches, landscape, environment, Earth Summit, Agenda 21.

Úvod

Filozofia integrovaných prístupov ku krajine a životnému prostrediu stojí v pozadí celého smerovania k udržateľnejšej budúcnosti, ktoré „odštartovala“ Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji v roku 1992 v Rio de Janeiro. Dokumentujú to okrem iného aj dva dokumenty všeobecného charakteru, ktoré zo Summitu Zeme vzišli (Rio deklarácia a Agenda 21). Nevyhnutnosť integrovaných prístupov patrí v týchto dokumentoch ku kľúčovým požiadavkám. Z tohto pohľadu je treba vnímať aj spoločné vlastnosti vzájomné vzťahov a prieniky medzi tromi kľúčovými dohovormi OSN (dva (o zmene klímy a o biodiverzite) boli prijaté priamo na summite, jeden – o dezertifikácii – o niečo neskôr – pozn. aut), ktoré sa spájajú s pamätnou konferenciou v Riu, a preto sa skrátene zvyknú nazývať aj

Rio dohovormi. Výzvou pre budúcnosť je však aj hlbšia kauzálna analýza vzájomnej podmienenosti, integrálnych vzťahov a synergických efektov spolupôsobenia jednotlivých prvkov (geo)ekosystému či zložiek krajiny, ktorými sa tieto dohovory zaoberajú: v prvom rade klímy, bioty a pôdy a v bezprostrednej väzbe na ne aj vody, geologického podložja, georeliéfu a v neposlednom rade i ľudských výtvorov a pôsobenia človeka. Práve integrovaný, holistický, alebo ak chcete ekologický prístup nás učí vidieť súvislosti a bráni tomu, aby sme jednotlivé prvky systému chápali izolovane. To zdôraznili prakticky všetci respondenti anketového prieskumu o výsledkoch ktorého stručne informuje tento príspevok.

Integrované prístupy v dokumentoch Konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji, Rio de Janeiro (1992) (Rio deklarácia, Agenda 21)

Deklarácia z Rio de Janeiro o životnom prostredí a rozvoji (Rio deklarácia)

Preambula

...uznávajúc nedeliteľnosť a vzájomnú závislosť všetkého na Zemi, ktorá je naším domovom...

Zásada 4

V záujme dosiahnutia trvalo udržateľného rozvoja musí ochrana životného prostredia tvoriť integrálnu súčasť procesu rozvoja a nemôže byť chápaná izolovane

Agenda 21

Kapitola 10

Integrovaný prístup k plánovaniu a hospodáreniu so zdrojmi krajiny:

Riešenie konfliktov medzi človekom a prírodou ako aj zefektívnenie využívania krajiny a jej prírodných zdrojov sa dosiahne integrovaným plánovaním a riadením v oblasti využívania krajiny. Umožní to zároveň spojenie sociálneho a ekonomického rozvoja s ochranou životného prostredia a tak napomôže napĺňaniu cieľov trvalo udržateľného rozvoja. Podstata integrovaného prístupu sa odráža v koordinácii odvetvového plánovania a riadenia činnosti v oblasti využívania krajiny a jej zdrojov.

Krajina a jej zdroje sa využívajú na rôzne účely, ktoré sa navzájom ovplyvňujú a môžu si konkurovať. Preto treba celý proces využívania krajiny plánovať a riadiť integrovane...

Všeobecným cieľom je prechod k integrovanému hospodáreniu v krajine.

Činnosti

- *stanoviť integrované ciele a formulovať politiky na národnej, regionálnej a miestnej úrovni, v ktorých by sa odrážali environmentálne, sociálne, demografické a ekonomické otázky v ich vzájomnej previazanosti,*
- *posúdiť regulačný rámec, vrátane zákonov, predpisov a spôsobov ich presadzovania: identifikovať tak zlepšenia potrebné na podporu TU využívania krajiny a hospodárenia s jej zdrojmi, orientované najmä na zamedzenie premeny ornej pôdy na iné účely,*

- aplikovať ekonomické nástroje a rozvinúť inštitucionálne mechanizmy a stimuly, ktoré podnikatia najlepšie možné využívajú krajinu a TU hospodárenie s jej zdrojmi.

Spôsoby realizácie

- zlepšiť poznanie krajinného potenciálu a funkcií ekosystémov,
- skúmať vzájomné pôsobenie jednotlivých ekosystémov a interakciu medzi zdrojmi krajiny a sociálnymi, ekonomickými a environmentálnymi systémami,
- vypracovať a používať indikátory trvalej udržateľnosti zdrojov krajiny.

Jednotlivé vlády by mali posúdiť, prípadne upraviť mandáty inštitúcií, ktoré sa zaoberajú krajinou a jej zdrojmi a umožniť tak explicitne zahrnúť interdisciplinárnu integráciu environmentálnych, sociálnych a ekonomických otázok. Mali by tiež posilniť mechanizmy koordinácie jednotlivých inštitúcií, ktoré sa zaoberajú starostlivosťou o krajinu a využívaním je zdrojov a uľahčiť tak integráciu záujmov a stratégií jednotlivých odvetví.

Potreba integrácie, resp. integrovaných prístupov sa zdôrazňuje aj v iných kapitolách Agendy 21 (najmä 8, Integrovanie životného prostredia a rozvoja pri rozhodovaní, 5, 12, 14, 17 a 18)

Vyhodnotenie interview na tému: integrované prístupy ku krajine a životnému prostrediu v SR

V súvislosti s danou témou sme sa obrátili na 20 expertov, zaoberajúcich sa problematikou globálnych environmentálnych dohovorov a ich uplatňovaním v podmienkach Slovenska, so súborom šiestich otázok, týkajúcich sa integrovaných prístupov ku krajine a životnému prostrediu.

Všetci respondenti boli absolventi vysokých škôl a experti na environmentálnu problematiku, resp. na problematiku využívania a ochrany krajiny. Ich profesionálnym pôsobiskom sú univerzity, pracoviská Slovenskej akadémie vied, rezortné výskumné pracoviská, štátna správa v oblasti životného prostredia, mimovládne organizácie think-tankového typu, ale je medzi nimi aj nezávislý expert a súkromný konzultant.

1. V odpovedi na otázku, v čom vidia hlavné pozitíva integrovaných prístupov ku krajine a životnému prostrediu (skrátene IP ŽP), respondenti uviedli, že ich vidia o.i. v tom, že umožňujú plánovitý proces využívania prírodných obnoviteľných i neobnoviteľných zdrojov, ako aj komplexný, koordinovaný prístup k ochrane a tvorbe krajiny a životného prostredia.

IP ŽP vychádzajú z chápania starostlivosti o ŽP ako nadrezortnej činnosti. Pozitíva integrovaných prístupov ku krajine a ŽP sa v ich očiach spájajú aj s presadzovaním ekologických princípov do činnosti hospodárskych rezortov.

Jeden z názorov má charakter definície, cit.: „*Integrovaný prístup zabezpečuje komplexné riešenie problémov s optimálnym využitím potenciálu krajiny pri rešpektovaní princípov trvalo udržateľného rozvoja (TUR). Integrácia:*

- podporuje posun od reaktívnej environmentálnej politiky k predvídavej environmentálnej politike prostredníctvom včasného včlenenia úvah o ochrane a trvalo udržateľnom využívaní do rozhodovacieho procesu,
- prináša efektívnejšie využívanie kapacít,
- v konečnom dôsledku by mala byť zárukou trvalo udržateľného rozvoja.“

Iné názory, cit.:

„- životné prostredie, chápané ako celok, neuprednostňuje riešenie jedného problému na úkor druhého“ ,

„- IP ŽP umožňuje prijať ekonomicky najefektívnejšie postup riešenia problémov.“

„-IP ŽP spočíva vo vyváženom a trvalo udržateľnom obhospodarovaní krajiny v záujme uchovania jej atraktívnosti a rozmanitosti. Integrovaný pohľad na rôznorodé problémy v krajine je základným predpokladom pre celkové systémové riešenie.“

„-Pozitívna IP ŽP spočívajú o.i. v zohľadnení vlastností a funkcií krajinných a environmentálnych systémov ako celku, čo by malo zaručovať ich optimálne využívanie, založené na win-win princípe. IP ŽP sú schopné komplexne podchytiť problémy krajiny a ŽP. „-Prostredníctvom IP ŽP je možné stanoviť vhodné návrhy opatrení a zabezpečiť ich realizáciu zapojením všetkých zainteresovaných zložiek.“

„-Ide o komplexný prístup, umožňujúci integráciu opatrení na ochranu a tvorbu krajiny a životného prostredia so zohľadnením miestnych, národných, makroregionálnych aj globálnych aspektov. Umožňuje realizáciu politiky TUR, a to v dlhodobom časovom horizonte, ako aj harmonizáciu úloh v rámci plnenia medzinárodných environmentálnych dohovorov.“

„-Integrácia predstavuje komplexnosť a predpokladá skutočnú odbornosť riešenia problémov krajiny a ŽP.“

Ďalej sa medzi pozitívami IP ŽP uvádza výmena informácií, hľadanie optimálnych riešení a spoločný postup pri riešení problémov.

Podstatu problému dobre vystihuje autentický názor jedného z respondentov, cit.: „Odstráni sa rezortizmus, ktorý prevláda ešte z čias socializmu, pretože otázky krajiny a ŽP nemožno zaškatuľkovať po ministerstvách, ale treba ich riešiť celostne – komplexne a bez presadzovania záujmov jednotlivých skupín“ – na úkor iných skupín alebo spoločnosti ako celku – pozn. aut.

„Cieľom, ku ktorému majú prispieť aj IP ŽP, je skvalitnenie života obyvateľov.“

2. V odpovediach na druhú otázku, ktoré subjekty, resp. nástroje pôsobiace v SR, napomáhajú uplatňovaniu IP ŽP sa uvádza, že spomedzi podporných nástrojov ide o rôzne vládne i rezortné, koncepčné a strategické dokumenty, ale aj prierezoivo orientované vedecko-technické domáce a zahraničné projekty.

V niektorých odpovediach sa však preferuje význam európskeho právneho systému a jeho (potenciálne) pozitívny vplyv na uplatňovanie IP ŽP v SR, cit. napr.: „Zatiaľ na papieri považujem, i pri niektorých výhradách, za najvýznamnejší podporný nástroj legislatívu implementovanú z EÚ, ktorá nás asi najviac prinútila, aspoň na úrovni „de jure“, uplatňovať princípy IP ŽP.“

„Novoprijaté zákony, ktoré aproximujú právo EÚ – napr. rámcová smernica EÚ o vodách, zákon o integrovanej ochrane a prevencii, medzinárodne dohovory...“

Ďalší respondent považuje za akýto nástroj procedúru posudzovania vplyvov na životné prostredie (EIA), resp. strategického environmentálneho hodnotenia (SEA) a iný uviedol projekt integrovaného systému monitorovania ŽP.

Ako subjekty napomáhajúce uplatňovaniu IP ŽP sa spomínajú univerzity, mimovládne organizácie (MVO), ale aj jednotlivé projekčné organizácie (najmä tie, cit.: „ktoré majú snahu hľadať nové prístupy a neustále sa vzdelávať, neupadnúť do rutiny“).

Konkrétny názor, cit. . „Zo subjektov azda časť vedecko-výskumnej obce, časť osvietených úradníkov štátnej správy, prípadne MVO“.

Spomedzi ústredných orgánov štátnej správy sa spomína MŽP SR (prostredníctvom napr. zákona o ochrane prírody a krajiny, zákona o ochrane ovzdušia, zákona o vodách ai.) a jeho podriadené organizácie, napr. Slovenská agentúra životného prostredia, Štátna ochrana prírody SR, resp. poradné orgány, napr. pre integrovaný manažment povodí a/alebo krajiny. V jednej odpovedi sa uvádza aj MP, konkrétne smernice upravujúce správnu poľnohospodársku a lesnícku prax (protierózne opatrenia, správna prax používania hnojív, pesticídov) a vo oblasti výchovy a vzdelávania aj MŠ – oblasť výchovy napr. v oblasti hospodárenia s odpadmi, propagácia zásad IP ŽP. V tej istej oblasti citovaný respondent upozorňuje aj na význam médií, internetu a rodiny.

V oblasti výskumu a kontroly kvality ŽP sa uvádzajú konkrétne inštitúcie a ich poslanie:

*„výskumné ústavy a vysoké školy – testovania uplatňovaných zásad IP ŽP, Slovenský hydrometeorologický ústav, Výskumný ústav pôdnej úrodnosti – monitoring zložiek ŽP, propagácia zásad IP ŽP, správy NP a CHKO - monitoring ŽP, propagácia zásad IP ŽP
 štátna správa – uplatňovanie zákonov v praxi, ekologické pracoviská SAV a katedry s ekologickým zameraním.“*

V jednej z odpovedí sa táto problematika rozvádza podrobnejšie: *„Štátna správa ŽP zasahuje do ŽP uplatnením systémových nástrojov ako sú koncepcie, metodiky, právne a ekonomické nástroje a kontrolou ich uplatnenia. Špecifický význam majú aj poplatky za degradáciu ŽP. V krajinách s vyššou úrovňou environmentálnej politiky (Švédsko, Švajčiarsko, Rakúsko) je lepšia starostlivosť o krajinu. Silný vplyv na to má ekologizácia spoločenského vedomia. Rozhodujúcu úlohu tu hrá environmentálne vzdelávanie a výchova, účasť verejnosti, veľkých spoločenských skupín a mimovládnych organizácií na životnom prostredí a rozvoji (napr. Lokálna Agenda 21)“.*

Zaujímavý je tiež názor, že na každej úrovni sa prejavuje aj individualita, osobnosť tých, ktorí zásady IP ŽP uplatňujú.

Jeden z respondentov vyslovil súhrnný kritický názor, podľa ktorého, cit.: *„Integrácia v širšom zmysle, zahrňujúca monitoring, analýzy a hodnotenia, modelovanie očakávaných zmien až po strategické plánovanie, so zohľadnením európskych a globálnych vplyvov...podľa môjho názoru na Slovensku zatiaľ absentuje“.*

Vo všeobecnosti sa kritizuje prevládajúci rezortizmus, nerešpektujúci komplexný charakter krajiny a ŽP.

3. V odpovediach na otázku, v čom sú hlavné prekážky uplatňovania IP ŽP, sa uvádza nedostatočná informovanosť verejnosti i odborníkov, nekomunikatívnosť a nedostatočná spolupráca jednotlivých profesií pri plánovaní rozvoja regiónov – nepochopenie - najmä zo strany ekonómov, nedostatočná spolupráca ekológov, urbanistov a ekonómov, prílišný individualizmus a (jednostranné) presadzovanie svojej pravdy, strata zmyslu pre hľadanie a nachádzanie spoločných cieľov, strata záujmu o veci spoločné (verejné) – narastajúca apatia, poplatnosť.

Spomína sa tiež slabá medzirezortná komunikácia, nadobúdajúca skôr konkurenčný ako vzájomne sa dopĺňajúci vzťah, umelo vytvárané bariéry k prístupu k informáciám medzi rezortmi, štátnymi a neziskovými organizáciami ako aj vo vzťahu k podnikateľským subjektom, ale aj diskriminácia v prístupe k informáciám (nerovnaké podmienky prístupu pre rôzne subjekty), ktoré (informácie – pozn. aut.) vznikli zo štátnych a verejných zdrojov.

Nedostatky v legislatíve a koordinácii, absencia adekvátneho centrálného orgánu a integrovaných právnych nástrojov. Slabý integrovaný manažment. Silný rezortizmus, negatívne vplyvy silných ekonomických skupín na environmentálnu a hospodársku politiku a poslancov NR SR, absencia

efektívnych koordinačných mechanizmov, „inflácia“ a vzájomná nepreviazanosť strategických plánov a programov. Absencia exaktného oceňovania prírodných zdrojov. Súčasný trend znižovania inštitucionálneho zabezpečenia vedy, vzdelávania a výchovy ale aj pomýlený hodnotový rebríček spoločnosti, celkové nedocenenie významu integrovaných postupov.

Spomedzi konkrétnych kritických názorov možno uviesť, cit.: *„Jednoznačne pôsobenie záujmových skupín, či už priamo všeobecne finančných alebo odvetvových, ale aj nepružnú a pohodlnú štátnu správu a miestnu samosprávu.“*

alebo:

„ - (príliš) rezortná organizácia vlády bez efektívnych koordinačných mechanizmov,
 - deklaratívne resp. všeobecné vyjadrovanie národných priorít v oblasti ŽP,
 - „inflácia“ strategických plánov a programov, neprehľadnosť cieľov a priorít,
 - nedostatočné povedomie/znalosti o vplyvoch činností/rozhodnutí na stav zložiek ŽP,
 - absencia exaktného oceňovania prírodných zdrojov
 - nedostatočná koordinácia a komunikácia medzi samotnými koordinačnými komisiami/výbormi, absentuje objektívny mechanizmus, ktorý by zaručoval výmenu informácií.“

ale tiež:

„ - nesprávne členenie štátnej správy, z čoho vyplýva nedostatok pracovníkov,
 - nedostatočná kvalifikácia niektorých pracovníkov najmä na nižších úrovniach riadenia spoločnosti (štátnej správy),
 - relatívne nový, nezažitý prístup k ochrane a tvorbe životného prostredia.“

Jeden z respondentov sa pokúsil zhrnúť slabé stránky IP ŽP u nás takto, cit.: *„Zle stanovené priority, chýbajúca systémová podpora, vysoké požiadavky na odbornosť pri nízkom aktuálnom kvalifikačnom potenciáli na úrovni riadiacich pracovníkov, malá efektívnosť a krátka životnosť prierezových zoskupení.“*

Ďalší respondent vidí hlavný problém vo všeobecnom nadradení krátkodobých politických a ekonomických záujmov nad dlhodobými cieľmi TUR a kvalitného/zdravého ŽP.

Tretí bol ešte stručnejší, cit.: *„Neexistencia koordinačného, rozhodovacieho, financujúceho,...celoslovenského centra pre túto činnosť.“*

Medzi návrhmi na zlepšenie uplatňovania IP ŽP sa uvádza: *„Podporiť najmä medziodborové štúdium, v praxi zostavovať multiprofesijné tímy na riešenie rozvoja regiónov, obcí a pod., potenciál pre rozvoj nájdu určite všetky profesie v konkrétnom území Do tímov zapojiť i sociológov, demografov, etnografov, geografov, historikov a pod. – uplatnenie a podpora genia loci – ducha miesta, plán rozvoja “ šiť na mieru“ pre konkrétne územie. Odolať tlaku silných investorov na záber nimi vybraných pozemkov.“*

Medzi konkrétnymi návrhmi sa objavilo aj, cit.: *„Vytvorenie štátneho informačného systému so širokým prístupom (štátne inštitúcie, školy, neziskové organizácie, podnikateľské subjekty ako aj jednotliví občania). Vytvorenie vhodných legislatívnych a inštitucionálnych podmienok a ekonomických nástrojov, podporujúcich princípy IP ŽP a ich uplatňovanie.“*

Vzdelávanie, osвета (zmeny, doplnky napr. v učebných osnovách, prednáškach VŠ a pod.).

„Vytvoriť priestor pre IP ŽP na všetkých úrovniach a typoch škôl.“

Zmena spotrebiteľských návykov, redukcia (optimalizácia) spotreby a z toho vyplývajúci znížený tlak na krajinu a ŽP

Požaduje sa zavedenie nových systémových nástrojov, ako napr.:

- Širšie zapojenie obyvateľstva do riešenia problémov pri uplatňovaní IP ŽP.
- Dôslednejšia kontrola plnenia koncepcií a dohovorov napr. Dohovor o biodiverzite. a
- Ekologicky podložená integrácia územného, regionálneho a ekologického plánovania, pozemkových úprav a pod.
- Harmonizácia legislatívnych a ekonomických nástrojov na uplatnenie všetkých jestvujúcich koncepcií.

Navrhuje sa presné a zreteľné vymedzenie priorít a ich dlhodobá podpora. Jasné formulovanie úloh a cieľov. Vymedzenie mandátov na všetkých úrovniach. Priebežný monitoring, hodnotenie a využitie spätnej väzby.

Podľa iného názoru, cit.:

„- masívnejšia propagácia IP ŽP cez TV, Internet a pod.,

- motivácia podnikateľského, ale aj rodinného prostredia k uplatňovaniu IP ŽP,

- vytvorenia priestoru pre IP ŽP na všetkých úrovniach a typoch škôl,

- účinnějšíe represívne postupy pre subjekty neuplatňujúce IP ŽP s následnou medializáciou v masovokomunikačných prostriedkoch.“

Ucelený, komplexný názor citujeme doslovne:

„ Integrované plánovanie – (keby existovala len jedna - integrovaná stratégia či už by to bola Národná environmentálna stratégia alebo Stratégia TUR, ktorú by všetky subjekty brali vážne) asi by to bolo efektívnejšie.

Na úrovni „manažmentových celkov“ - nahradiť sektorálne plánovanie zamerané na dosiahnutie úzkych sektorálnych (produkčných či príjmových) cieľov integrovaným plánovaním podporujúcim produkčné i environmentálne ciele v jasne hierarchickom vymedzení

- oceňovanie prírodných zdrojov a integrácia ceny prírodných zdrojov do strategického i manažmentového plánovania, vrátane finančného plánovania a analýz,
- jasné funkčné vymedzenie krajiny – eliminovanie prekrývajúcich sa dezignácií a funkcií (napr. nemalo by byť územie určené na ochranu a zároveň na produkciu (ako je to napr. v prípade lesov),
- posilniť mandáty prierezových komisiách a podľa potreby zlepšiť zastúpenie v prierezových komisiách a zlepšiť komunikáciu a výmenu informácií medzi nimi na systémovom základe napr. s využívaním ex-offo zástupcov,
- systematicky pripravovať odborníkov, ktorí by chápali dôležitosť integrovaných prístupov“

Na záver tejto časti ešte jeden ucelený názor, cit.: „Sústavný tlak verejnosti (ktorá musí byť lepšie informovaná o rizikách a alternatívach). Kvalifikované, argumentami a realizovateľnými alternatívami podložené pôsobenie odborných kruhov a príslušných MVO.“

5. Piata otázka znela: Čo by napomohlo integrácii prístupov k ovzdušiu (príčiny a následky globálnej zmeny klímy), pôde (dezertifikácia, vysušovanie) a biodiverzite (redukcia biologickej rôznorodosti)? V čom vidíte hlavné styčné body medzi uvedenými entitami a v čom možnosti integrovaného riešenia v zátvorkách uvedených problémov? Odpovede sa týkali jednotlivých zložiek krajiny ako aj vzťahov medzi nimi:

„Pôda – zachytávanie vody v území, budovanie hrádzi, malých vodných nádrží i na malých tokoch a pod, zabrániť odvodňovaniu krajiny (napr. využívať vsakovacky všade, kde je to len trochu možné), dôsledne dbať o rekultiváciu pôdy (doplnenie živín, prevzdušnenie pôdy, apod.)

Biodiverzita – podpora tradičného genofondu v regiónoch a jeho spracovávanie, umožniť zábery poľnohospodárskeho pôdneho fondu na opätovné výsadby vetrolamov, biokoridorov, lesoparkov apod., (samotná ochrana prírody nepostačuje).

Klíma - globálne zmeny klímy majú rozmer prirodzený i človekom indukovaný. Pomer týchto zložiek nie je úplne jasný aj keď významná časť odborníkov predpokladá, že činnosť človeka výrazne prispieva k zmenám klímy. Negatívne dôsledky ako dezertifikácia či strata biodiverzity môžu byť takisto podmienené prirodzeným vývojom (napr. v závislosti od prirodzených zmien klímy), ale sú veľmi často, a zrejme priamočiarejšie ako zmeny klímy, podmienené aj činnosťou človeka.

Aj keď je pravdepodobné, že nie sme schopní ako spoločnosť úplne zamedziť prirodzenému pozadiu spomínaných javov, nemali by sme vytvárať podmienky na ich ďalšie zhoršovanie. Jedná sa o systémy (najmä atmosféra), ktorých fungovanie detailne nepoznáme, preto vnášanie nových prvkov a javov (ľudských zásahov) je riskantné. Vzhľadom na nepredvídateľnosť nášho konania by sa preto ľudská činnosť mala minimalizovať na nevyhnutný rozsah. Základným nástrojom by malo byť principiálne riešenie problému, a to zmena vzorcov spotreby a správania sa ľudí najmä v krajinách s vysokou spotrebou a uplatnenie zásad trvalej udržateľnosti.

Treba podporiť všetko, čo zmierni dezertifikáciu a to je zrejme aj cesta k zachovaniu biodiverzity.“

Cieľ – dohodobé a multiprofesijné plánovanie zásahov do krajiny s uplatnením regionálnych aspektov a tradícií – to, čo je dané regiónu vlastné.

- „- identifikovanie spoločných východísk a problémov, hľadanie spoločne riešiteľných okruhov problémov – hľadanie a popis vzájomných vzťahov medzi problémami,
- združenie prostriedkov pri získavaní informácií a ich zdieľanie (napr. informácie o využití krajiny a jeho zmenách majú úzky vzťah k všetkým 3 okruhom problémov),
- zapojenie odborníkov z každej oblasti do riešenia relevantných problémov v iných oblastiach.“

„Dopracovanie legislatívy, medzinárodný tlak zo strany EÚ a vytvorenie funkčného koordinačného pracoviska na úrovni vlády.“

Ako uviedol iný respondent, cit.: „Najväčšie rezervy sú v v prebujnejšej administratíve a v prílišnom množstve legislatívnych opatrení, ktoré sa veľmi často menia, novelizujú a často je v nich aj duplicita. V procese prípravy legislatívy zväčša absentuje dôsledné využívanie vedeckých poznatkov a odporúčaní pri príprave relevantných dokumentov“.

Podľa názoru ďalšieho z respondentov cit.: „Niektoré problémy sa nedajú riešiť po odvetviach, ale len po územiach, t.j. formou regionálnej ochrany ŽP. Je to v súlade aj so súčasnou regionálnou politikou EÚ. Napr. návrh nového Nariadenia EÚ pre rozvoj vidieka (publikovaný 15.7.2004), okrem iného v časti manažment krajiny obsahuje aj súbor opatrení na podporu trvalo udržateľného využívania poľnohospodárskej a lesnej pôdy. Podobne aj Plán rozvoja vidieka SR na roky 2004 – 2006 obsahuje podobné opatrenia.“

Iný názor, cit.: „Zvyšovanie povedomia / vedomostí o vzájomných interakciách medzi zložkami ŽP a vplyve činnosti/rozhodnutí na zložky ŽP. Cost–benefit analýzy integrovaných a konvenčných prístupov k využívaniu krajiny/ plánovaniu“.

Navrhuje sa tiež posúdenie, ktoré vplyvy a s ako intenzitou pôsobia na dve alebo všetky tri entity naraz a do akej miery konkrétny vplyv pôsobí na istú entitu prostredníctvom druhej. Tak by sa mohli stanoviť priority.

Ďalšie konkrétne názory, cit.: „Globálna klimatická zmena povedie k významným zmenám biodiverzity aj k vysušovaniu Slovenska. Tieto zmeny národnou politikou prakticky nemôžeme ovplyvniť. Treba sa v dlhodobom horizonte orientovať na zmiernenie nepriaznivých následkov a adaptačné opatrenia... Integrované riešenia vyžadujú nevyhnutnú prioritizáciu, riadiaci a koordinačný útvar s príslušnou legislatívou a finančnou podporou.“

„Uvedené oblasti sa navzájom ovplyvňujú – spôsob využívania pôdy a krajiny ovplyvňuje tak stupeň ich degradácie, biodiverzitu, ako aj bilanciu skleníkových vplyvov. Primárnou podmienkou pre efektívnu integráciu je hľadanie zjednocujúcich prvkov, pričom cieľom všetkých by mala byť orientácia na zachovanie kvality života na Zemi.“

„Zmena kvality ovzdušia sa prejavuje v zmene kvality pôdy a v znižovaní biodiverzity. To znamená, že aj tu je potrebné hľadať integráciu, neriešiť problémy izolovane. Zvoliť si najpodstatnejší problém a ten začať riešiť. Možný je postup ako z globálnej, tak aj z lokálnej úrovne.“

Objavila sa tiež požiadavka zmeny využívania krajiny, nevyužívanie, prípadne zalesnenie neefektívnych plôch pre iné (napr. poľnohospodárske využitie) by viedlo nielen k redukcii emisií plynov podmieňujúcich nárast skleníkového efektu, ale ja tvorbe biokoridorov, ktoré by umožnili efektívny presun niektorých skupín živočíchov, šírenia rastlinných druhov a teda aj nárastu biodiverzity. Stály rastlinný kryt v dôsledku tohoto procesu by viedol aj k zníženiu erózie pôdy, znečistenia zdrojov podzemnej vody.

Pokus o ucelené pomenovanie problému, cit.:

„a, dôsledná analýza spoločných príčin problémov a všetkých možných/vhodných prístupoch k riešeniu,
 b, monitoring a využitie databáz, výskum, nové technológie a ich transfer, hodnotenie dopadov, výchova a osveta.“

Lakonický citát na záver tejto časti: „Ak nebudú odborníci na IP ŽP, nebude ani IP ŽP.“

6. V odpovediach na poslednú otázku: Ako vnímate vplyv/reálny dopad relevantných medzinárodných dohovorov na proces integrácie (IP ŽP), vedeli by ste uviesť príklady toho, ako určitý dohovor napomohol procesu integrácie?, sa najčastejšie spomína Summit Zeme v Rio de Janeiro a na ňom prijaté dokumenty, najmä Agenda 21, ktoré oslovili širokú odbornú verejnosť. „Žiaľ, nadšenie opadlo“, ako konštatuje jeden z respondentov.

Ďalej sa spomínajú Svetové konferencie o ľudských sídlach: HABITAT a dokumenty z nich s výhradou, že sa len pomaly premietajú do praxe.

Iný respondent uviedol, že na základe riešenia modelových sídiel/území Haluzice a Hrušov si dovoľuje tvrdiť, že trvalo udržateľný rozvoj nie je nezmysel, len ho musia ľudia chápať (treba posilniť osvetu) a následne chcieť uplatňovať (podriadiť tomu hodnotový rebríček, vziať do problematiky i ekonómov).

Iní respondenti uviedli medzi príkladmi NATUR-u 2000 a UN FCCC = prepojenie sektorov (7 sektorov) + prepojenie reportovania najdôležitejších druhov emisií.

Ako uvádza jeden z respondentov, cit.: „V praxi sa v mojej oblasti začal monitoring znečistenia atmosféry O₃, GHGs a NH₃. Ratifikácia Kjótskeho protokolu (GHGs) a Göteborgského protokolu (NH₃ emisie.) Emisie a záväzky SR sa pravidelne vyhodnocujú v rámci Národných správ o zmene klímy. Vypracované boli smernice Správnej poľnohospodárskej praxe“.

Cit. jeden negatívny príklad: „Napriek tomu, že poľnohospodárske i lesné pôdy sú v jednom rezorte, nový zákon o pôde je orientovaný len na poľnohospodárske pôdy.“

Jeden ucelený názor a konkrétny návrh, cit.:

„*Teória - Dohovor o BD priamo vyžaduje integrované prístupy nasledovne :*

Článok 10(a) Dohovoru o BD vyžaduje od každej zmluvnej strany, aby integrovala ochranu a trvalo udržateľné využívanie biologických zdrojov do národného rozhodovacieho procesu. Článok 6(b) toto znova posilňuje tým, že vyžaduje od strán Dohovoru integrovanie ochrany a trvalo udržateľného využívania biodiverzity do relevantných rezortných plánov, programov a politiky. Dohovor o BD navyše podporuje integrované prístupy cez „tzv. ekosystémový prístup“, „the ecosystem approach should be the primary framework of action to be taken under the Convention“ rozhodnutie II/8. *Tento prístup sa dá považovať za obdobu integrovaného prístupu ku krajine. Základ pre integrovaný rozhodovací proces je tiež všeobecne vyjadrený v kapitole 8 Agendy 21 (Integrovanie životného prostredia a rozvoja do rozhodovacieho procesu.)*

Reálny dopad – v zmysle zastavenia/spomalenia znižovania biodiverzity – podľa môjho názoru (ešte) nie je“.

„*Integrácia prístupov k diskutovaným dohovorom je prirodzená. Na Slovensku sa zatiaľ systémovo neuplatňuje. Napr. v rámci Národného klimatického programu vyšlo 11 zborníkov venovaných klimatickej zmene a jej dôsledkom. Nedávno vyšla publikácia klimatická zmena a lesy Slovenska, riešia sa granty venované čiastkovým problémom, napr. klimatická zmena a biodiverzita horských ekosystémov..., diskutuje sa o dopadoch klimatickej zmeny na vodné hospodárstvo (udržanie vody v krajine – rastúce riziko extrémnych zrážok). Know-how je viac menej známe, nedostatky skôr vidím v legislatíve, riadení, koordinácii a financovaní tohto procesu.“*

Ďalšie dva názory sú vzácné kritické a úprimné, cit.:

1. „*Význam medzinárodných dohovorov často vidím v tom, že ho „podpíšeme“ len preto, aby sme sa mali čím chváliť, ako sme ďaleko oproti krajinám, ktoré ho ešte nepodpísali a pod. Konkrétne činy nie sú až tak propagované, ako samotný dohovor.“*

2. „*Nedostatočná vzájomná komunikácia medzi pracovnými skupinami jednotlivých dohovorov zatiaľ nepodporuje proces integrácie. Napr. medzi využívaním pôdy v poľnohospodárstve/krajine a bilanciou skleníkových plynov jestvuje priamy vzťah, ktorý zatiaľ nenachádza odozvu v spolupráci medzi dohovormi – každý si rieši „svoje a zo svojho“.*

ZÁVER

Ide o to, aby vyššie uvedené a ďalšie rozumné názory a návrhy nezostali len v rovine zbožných prianí, ale aby sa stali súčasťou každodennej praxe. Aby sa integrované plánovanie, manažment a rozhodovanie zakladali na kvalifikovaných, komplexných a vedeckých podkladoch, aby sa aj príslušné dohovory OSN uplatňovali na národnej, regionálnej i miestnej úrovni so znalosťou konkrétnych krajinnno-ekologických, environmentálnych a ďalších súvislostí a pokiaľ možno integrované. Podpora tvorby takýchto integrovaných podkladov pre prax je pravdepodobne najlepšou cestou implementácie príslušných globálnych environmentálnych dohovorov.

RUSKO, M. – BALOG, K. [Eds.] 2007:

Manažérstvo životného prostredia 2007 ▼▲▼ Management of Environment '2007
zo VII. konferencie so zahraničnou účasťou konanej 5. - 6. 1. 2007 v Jaslovských Bohuniach
Proceedings of the International Conference, Jaslovské Bohunice, 5-6 January 2007
Žilina: Strix et VeV. Prvé vydanie. ISBN 978-80-89281-18-3.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] Agenda 21 (1992): UN Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro, New York, A_Conf. 151/4.
- [2] Declaration from Rio de Janeiro on Environment and Development (Rio Declaration) (1992): UN Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro, New York.

ADRESA AUTORA

Prof. RNDr. Mikuláš Huba, CSc., Slovenská akadémia vied, Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, Slovenská republika, tel.: 02/57510179, e-mail: >geoghuba@savba.sk<

RECENZENT

RNDr. Ján Hanušin, CSc., Slovenská akadémia vied, Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, Slovenská republika, tel.: 02/57510232, e-mail: >hanusin@savba.sk<